

Adatok II. Rákóczi Ferenc házasságkötéséhez

Rákóczi Ferenc ismeretlen levele

Köln, 1694. szeptember 27.

Bevezette és közli*
ANTALL JÓZSEF

Rákóczi Ferenc (1676–1735) születésének 300. évfordulóján az országos ünnepek számos könyv, tanulmány stb. megjelentetését segítették elő. Így szinte ildomtalan lenne részletesebb bevezetéssel megterhelni az eddig ismeretlen, de legalábbis nem publikált Rákóczi-levél (és fordítása) közlését. Számos mű foglalkozott már a házasságkötésével, annak körülményeivel és hátterével is. Most csak Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes könyvére¹ utalunk, amely részben Rákóczi Vallomásai², részben egyéb források alapján ismerteti Karolina (Sarolta) Amália (1679–1722) hessen-rheinfelsi hercegnővel Kölnben, a híres dómban 1694. szeptember 25-én megkötött házasságát.

Bécsbe érkezése (1692) után Rákóczi nővére, Julianna, illetve sógora, gróf Ferdinand Gobert Aspremont–Reckheim (1643–1708) altábornagy környezetében élt, akik 1691-ben kötöttek házasságot. Aspremont, aki kitűnően ismerte a császári udvart és a politikai viszonyokat, igaz barátsággal viseltetett ifjú sógora iránt, családi és politikai megfontolások alapján a mielőbbi házasságot ajánlotta Rákóczinak. Először Magdolna hessen-darmstadti hercegnő került szóba, aki Lipót császár feleségének, Eleonóra császárnénak volt rokona. Az uralkodó – nyilván Kolonics érsek tanácsára is – Itáliába küldte Rákóczit tanulmányútra (és „felejtetni”), amikor a császár engedélyét kérte. (Rákóczi már megkötötte Karolina Amália hercegnővel a házasságát, amikor megtudta, hogy neki Magdolna, Magdolnának pedig az ő halálhírét adták tudtára, és kölcsönösen becsapták őket. Elképzelhető a megdöbbenése, amikor Majna-Frankfurtban egy ismeretlen átadta az ifjú férjnek a holtnak vélt jegyese levelét.)

„Tudatos politikára vallanak a házasságkötés ma még csak vázlatosan ismert körülményei” – írja R. Várkonyi Ágnes.³ A most közlésre kerülő Rákóczi-levél ugyan nem változtatja meg eddigi ismereteink vázlatosságát, nem módosítja eddigi képünket, de mindenképpen megerősíti a tudatosság (vallási, dinasztikus stb. utalások), a megfontolás jelentőségét. Még indokoltabbá teszi a kutatások fontosságát.⁴ Az Aspremont által sürgetett házasság előkészítésében igen nagy szerepet játszott Gauden, a német fejedelemségek kancellárjának, a mainzi érseknek (választónak) a követe, aki mint közvetítő szerepelt, és bemutatta Rákóczinak Károly hessen-rheinfelsi herceg leányának, Karolina Amáliának az arcképét is, megnyerve Rákóczi tetszését. (Később hangúlyozta Rákóczi, hogy tapasztalatlanságból, politikai megfontolások alapján kötötte nem éppen sikeres házasságát.)

Most már csak megfelelő ürügyet kellett találni arra, hogy elindulhasson Rákóczi „háztűznézőbe”. Ezt is megtalálták Aspremonttal, az akkor folyó pfalzi háború tanulmányozásának lehetősé-

*A Rákóczi-levél latin nyelvű olvasatát és magyar nyelvű fordítását – Némethy Ferenc megjegyzéseinek, véleményének és javaslatainak figyelembe vételével – Vida Tivadar készítette.

¹ *Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc.* Budapest, 1976. 64–66.

² Rákóczi Ferenc „Vallomásai” még nem jelentek meg modern magyar kiadásban. – II. Rákóczi Ferenc önéletrajza. . . A párizsi nemzeti könyvtárban őrzött eredeti kéziratból kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága. Budapest, 1876. – II. Rákóczi Ferenc fejedelem önéletrajza. A latin eredetiből fordította Domján Elek. Miskolc, 1903.

³ *Köpeczi–Várkonyi* i. m. 65.

⁴ Köpeczi Béla szíves közlése szerint folytatja kutatásait e tárgyban (Hessisches Staatsarchiv, Marburg). Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár (a továbbiakban: SOMKL) adattára: 735–79

gét kérték a császártól, aki örömmel engedélyezte – az angol és holland szövetségesek segítségével – a franciák ellen vívott háború megismerését. Badeni Lajos őrgróf, Aspremont rokona szívesen fogadta őket táborában, és így lehetővé vált a harci tapasztalatok szerzése mellett a jól előkészített házasság megkötése Kölnben, amiről a bécsi udvar csak utólag szerzett tudomást. Felesége révén, akinek ereiben az Árpád-ház uralkodójának vére is folyt, számos uralkodó családdal került közvetlen rokonságba Rákóczi. Az angol, a dán, stb. uralkodó családok mellett a legfontosabb azonban a XIV. Lajoshoz és szintén a császárnén keresztül, a Habsburg-házhoz fűződő rokoni kapcsolat volt a Báthoryak, Zrinyiek, Rákócziak stb. leszármazottja és Thököly Imre nevelt fia számára. A császári engedély nélkül megkötött házasság természetesen felháborította Lipótot, aki szobafogságra ítélte Rákóczit, amikor megérkezett az ifjú pár. Sógora azonban elérte – a nagykorúsági okmányra hivatkozva – házasságának elismertetését és szabadsága visszanyerését.⁵

Rákóczi most közlésre kerülő levele önmagáért szól, nincs értelme a külön tartalmi ismertetésnek, elemzésnek. Inkább csak a reá vonatkozó adatok összefoglalása a feladatunk. Tudomásunk szerint sohasem került ismertetésre, még kevésbé teljes szövegű közlésre, bár Köpeczi Béla megjegyezte, hogy Thaly Kálmán tudott róla (Thaly publikációiban nem utal rá).⁶ Természetesen így nem szerepelt a legutóbbi levélválogatásban sem, amelynek bevezető tanulmányában Köpeczi Béla megadja a Rákóczi-levelekre vonatkozó történeti, irodalmi, műfaji stb. ismeretek összességét. A levél címzettje tehát ismeretlen, nem sikerült a kézirat provenienciája alapján megnyugató választ találni. Először – a szöveg alapos tanulmányozása, az életrajzi adatok összevetése előtt – felmerült a „affinis” (= sógor) szó alapján gróf Aspremont neve. Ezt a feltevést valószínűtlenné tette, hogy végig együtt volt Rákóczival, egyike a kölni házassági szerződés aláíróinak, tehát miért kellett volna levelet kapnia?! Arra is gondoltunk, hogy a „hivatalos ügyintézés” érdekében, esetleg jogbiztosító céllal írta Rákóczi a sógorának.

Benda Kálmán hívta fel a figyelmünket arra, hogy az „affinis” szó tágabb értelmezésével, egyszerűen rokont, ízesebben „atyámfia”-t is érthetünk alatta, és így nem kell Rákóczi egyetlen sógorához, Aspremonthoz ragaszkodnunk.⁸ Ezzel ugyan „ismeretlen” lett a címzett, de logikusabb a levél keletkezése. Rákóczi életrajzírói is említést tesznek arról, hogy több magyar főúrnak küldött a házasságát ismertető levelet.⁹ Nyilvánvalóan ezek egyike a most közölt levél is. Címzése és érvelése alapján Rákóczi egyik grófi rangú, katolikus rokonát kell mögötte sejttenünk. Ennek figyelembe vételével és a levél feltételezett provenienciája alapján megkockáztatjuk, hogy gróf Nádasdy Ferenc császári tábornok (1706-ban), a kivégzett Nádasdy Ferenc országbíró fia a címzett, aki egyébként a szabadságharc alatt Rákóczi ellen harcolt a Dunántúlon.¹⁰ Természetesen ez csak feltevés, aminek bizonyítására később még lehetősége nyílhat egy szerencsésebb és hivatottabb kutatónak.

Thaly Kálmán is foglalkozott Rákóczi házassága idejéről való levelezésével. Így a jelen levelünkkel azonos keltezésű, Sáros vármegyéhez intézett levelét idézte.¹¹ E levelet felolvasták a közgyűlésen, ezért is csak a közgyűlési jegyzőkönyvből idézhette Thaly. Valószínűleg már akkor sem volt meg az eredeti levél, amit a különben hiánytalanul megmaradt levéltári anyagban az elmúlt esztendőben kutató Benda Kálmán sem talált meg Eperjesen.¹² Nincs tehát szöveg szerinti összehasonlítási lehetőségünk, de önmagában az a tény, hogy ugyanakkor kelt a sárosi levél is, igazolja a több személynek stb. írott tájékoztató, értesítő levél jellegét. Így még természetesebb az, hogy a levél Rákóczi íródeákjának a kézírása, és csak az aláírási rész – „Frater et ad Servitia paratissimus Franciscus

⁵ Köpeczi–Várkonyi i. m. 66.

⁶ SOMKL adattár: 735–79 (L. még a 11. jegyz.)

⁷ II. Rákóczi Ferenc „Válogatott levelei”. Szerk. és bev. Köpeczi Béla. Budapest, 1958.

⁸ SOMKL adattára: 735–79

⁹ Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora. Budapest, [1934.] 76.

¹⁰ Gróf Nádasdy Ferenc születési és halálzási évét nem közli a Magyar Életrajzi Lexikon II. köt. (Budapest, 1969) címszava, csak főbb életrajzi adatait. Benda még Batthyány Ádámot (1662–1703) is a lehetséges címzettek közé sorolja.

¹¹ Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferenc ifjúsága. Pozsony é. n. 244. első jegyzetben. (Benda Kálmán hívta fel figyelmünket erre az adatra.)

¹² SOMKL adattára: 735–79

Princeps Rakoczi” – származik tőle, ami mint kéziratnak csökkenti a muzeális értékét, de történeti forrásértékét alig érinti.

A közölt levél vásárlás útján 1977. július 12-én került köztulajdonba, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumba.^{1 3} A Magyar Nemzeti Múzeumban aggály merült fel a levél értékét és hitelességét illetően, így lemondtak a megvételéről. Az egyéb orvos-gyógyszerésztörténeti tárgyakat felajánló eladó mellékesen említette meg a Rákóczi-levelet, amelyet nem vettek meg. Miután meggyőződünk róla, hogy nem tartanak igényt e dokumentumra, attól tartva: e védetté nem nyilvánított, meglehetősen rossz állapotban lévő kézirat ismét eltűnik a magánkereskedelem útvesztőiben, megvettük. Természetesen gyűjtőkörébe nem tartozó kézirat őrzése csak átmenetileg feladata egy szakmúzeumnak, tehát nem zárkózik el a megfelelő cserétől, sőt erre vonatkozóan kezdeményező kíván lenni.

A korabeliséghez és a Rákóczi-aláírás hitelességéhez az első vizsgálatnál is kevés aggályunk volt. Így e téren nem éreztük kockázatosnak a gyűjtőkörön kívüli anyag megvásárlását. A levél egyébként 33 x 20,5 cm-es, négyoldalas kézirat, amely penésznyomokkal, sérülésekkel, az összehajtogatásnál és a pecsétek feltépésénél hiányosságokkal került az intézetbe. Azóta többen megvizsgálták korabeliségét, a Rákóczi-aláírás valódiságát, közöttük Köpeczi Béla és Benda Kálmán, eloszlata e téren minden kétséget. E megnyugtató érzéssel közöljük Rákóczi levelét, szolgálatot téve a megvételével a magyar történetírásnak. Köszönetet mondva Köpeczi Bélának és Benda Kálmánnak értékes tanácsaikért, Vida Tivadarnak és Némethy Ferencnek a gondos – kiegészítéseket is tartalmazó – olvasat, illetve fordítás elkészítéséért, Simon Imolának pedig a kiváló restaurálásért, adjuk közre Rákóczi Ferenc levelét.

II. Rákóczi Ferenc levele egyik rokonához 1694. szept. 27-én

I.

II. Rákóczi Ferenc levelének latin nyelvű szövege

- Excellentissime Domine Comes, Domine Frater et Affinis Nobis Colendissime [!]
 Ex singulari amicissimo Affectu, quo erga Excellentiam Vestram ducimur [,]
 celandum minime duximus, quin Excellentiae Vestrae notificando ins[inue]-
 mus, Nobis diversas ineundi Conjugii occasiones propos[it]as
 5 et subministratas hactenus fuisse, inter caeteras vero [. . .]
 alibus Amicis Nostris Filiam Serenissimi Principis ac Domini Domini Caroli
 Hassiae Landgravii Lineae Hassio-Casselianae, Serenissimam
 nempe Principissam Carolinam Ameliam, eamque Catholicae
 Religioni additam, et quidem ex Serenissimae Principis
 10 Dominae Dominae Matris suae Prioris conjugii [. . .]
 Progenitarum Duarum Sororum Lutheranae [Confessionis?]
 Catholicasque fieri nolentium, Consoror[em . . .] ne
 qua Cognatam, et Consobrinam Suae [Majestatis Augu]stissimae
 Imperatricis, Nobis recommendatam esse.
 15 Cujus Speciali consideratione, praep[ri]mis Catholicae Religio[nis]
 in qua educati essemus, tandem etiam intervenientis cog[n]atae]
 Antetitulae Augustissimae Imperatricis Nobis mult[um]
 proficuae intuitu, ducti et promoti, praeconcepta prio[re]
 Nostra mente ac intentione, erga praelibatae Dominae Dominae

^{1 3} SOMKL XI. Történeti dokumentációs szakgyűjtemény, 7240 gy. sz./79. 141. 1. letsz. alatt. Az értelem szerint, illetve nyelvtanilag indokolt kiegészítő részeket (a sérülések helyén) a szokásos szögletes zárójellel közöljük az eredeti latin szövegben. (Rendelkezünk egy 19. századi olvasattal is, ami az eredetivel került hozzánk, de ez csak jelzi a hiányokat.) – Nem kizárt, hogy Jankovich Miklós (1773–1846) híres műgyűjtő egykori gyűjteményéből való.

- 20 Principis Matris prioris ut praemissum, Conjugii Darm-
stadiani Principem Filiam Lutheranam, habita, jamque
fere stabilita existente, ob Religionem vero mutata,
indeque in praementionatam alterius Conjugii Filiam
Principem Catholicam Carolinam utpote Ameliam
25 fiducialiter ac cordicitus Locata. Eandem tam ex cons[anti?]
et particulari Serenissimi Prinipis ac Domini Domini Caroli Ha[ssio-]
Cassiliensis Regentis Landgravii, Fratris nempe ut [. . .]
Serenissimae Modernae Reginae Daniae Recomme[ndatione?]
Francofurtum transeundo, erga Nos facta, qua[m. . .]
30 quoque Summe-Confoederatorum Imperii Electorum et Principum
(: quibus nempe hoc nostrum intentum convenienti modo
insinuassemus:) eatenus gratiose nobis praebito et declarato
[. . .] Dilectissimis Ejusdem Principibus Parentibus in futu-
[rum . . .] Nostrae Thorique Sociam expetiimus, inque etiam
35 [. . .] am, uti ex congenita Principali Eorundem Genero-
[sitate ?] [. . .] Respectum quoque praeinsinuatae recommendationis
obtinui[mus], ita quidem, ut identidem Sacramentum etiam
Copulae cum Eadem, 25ta Currentis Mensis Septemb[ris]
Stylo novo, hic Coloniae nacti simus jamque effe [. . .]
40 Domino Deo ita gressus nostros gratiosissime dirig[ente]
Caep[er]taque Nostra secundante, eo-tum Conjugium Nostr[um]
feliciter iniverimus.
Hinc assecuto taliter ex Singulari Divina Providentia
ac gratia, Cordiali intento, et Scopo Nostro, horum Cursum,
45 ex debito Fraternali Affinitatisque Nostrae Vinculo et obliga-
mine, Excellentiae Vestrae tanquam Cordiali Amico Nostro, hisce
insinuare, et repraesentare, uti voluimus, ita debuimus,
nulli Dubitantes, quin praerecensiti initi Conjugii
Nostrum Sacrum opus, ex praedeclaratis Rationibus non
50 Solum Sua Majestas Sacratissima (: Ex quo tota Serenissim[a]
Domus Hassiana Summe-titulatae Suae Majestati [Sacratissimae]
esset sanguine juncta, Summaque foederata :/ sit [appro-]
batura, quin Excellentia quoque Vestra ad id confirmandum
Suffragii Sui Calculum additura, Nobisque tanto magis
55 aggratulatura, ac exinde Idem felix Conjugium
Nostrum /: Pro quo Domino Deo Sempiternae Nobis dicendae
Laudes: / aliis quoque Specialibus Amicis: [. . .] etiam
Libuerit, conveniensque fore judicav[er]at
uti qui Nosmet ulteriori Ejusdem [. . .] gratiae
60 Studiosissime Recommendamus, caete[rum]que permane]mus
Ej [usdem] Excellentiae Vestrae

Frater et ad Servitia
paratissimus
Franciscus Princeps Rakoczi
mp

Coloniae Agripinae
Die 27 Septembris
Anno 1694

II.

II. Rákóczi Ferenc levelének magyar nyelvű fordítása

Kegyelmes Gróf Úr, igen tisztelt Testvérünk és Atyánkfia!

- A Kegyelmességed iránt táplált különleges baráti érzésünk úgy diktálja, hogy minden titkolózás mellőzésével Kegyelmességed tudtára adjuk, miszerint barátaink már eddigelé is különféle házassági javaslatokat
5. kínáltak fel nekünk, a legutóbb pedig a fenséges Károly herceg úrnak, a hessen-casseli ágból származó hesseni tartománygrófnak leányát, Karolina Amália hercegnőt ajánlották figyelmünkbe. Ő a felséges Császárné rokona (unokanővére), s katolikus vallású,
 10. nem úgy, mint féltestvérei, a fenséges Anyahercegnének az első házasságából származó két leánya, akik a Lutherana Confessiot követik, és nem is akarnak katolikussá lenni.
 15. Mindezek után – elsősorban a katolikus vallást, amelyben nevelkedtünk, szem előtt tartva, valamint arra való tekintettel is, hogy a Császárné rokoni közbenjárása számunkra igen előnyös lehet – indíttatva éreztük magunkat,
 20. hogy – bár előzőleg feltett szándékunk volt az előbb említett Anyahercegné első, darmstadti házasságából származó lutheránus vallású leányát feleségül venni, sőt ez már csaknem véglegesen eldöntött kérdésnek számított – elgondolásunkat a valláskülönbség miatt megváltoztassuk, s reményeségünket szívbeli bizalommal a második házasságából származó leányába, a katolikus vallású Karolina Amália hercegnőbe helyezzük.
 25. Miután pedig mind a fenséges Károly herceg úr, hessen-casseli kormányzó tartománygróf, Őfelsége a jelenlegi dán királynő fivére Frankfurton átutazva nekünk szilárd és részletes ajánlatot tett,
 30. mind a Birodalom fő szövetséges választói és fejedelmei /: akiknek tudniillik megfelelő módon tudomásukra hoztuk szándékunkat /: kegyes hozzájárulásukat adták,
 35. a hercegnőt kedves szüleitől, a hercegi pártól jövőbeni élet- és házastársunkul megkértük, és mihelyt ők előzetesen közölt ajánlatukat velük született fejedelmi nagylelkűségükkel megerősítették, leányukkal a házasság szentségét az új naptár szerint a folyó szeptember hó 25-én itt Kölnben fölveltük,
 40. s miközben lépéseinket az Úristen kedvezően irányította, vele mindjárt szerencsésen egybe is keltünk. Ennélfogva, minthogy így az isteni Gondviselés különös kegyéből beteljesült szívünk vágya s elértük célunkat, szándékunk s kötelességünk is egyben,
 45. hogy mindezek megtörténtéről Kegyelmességedet mint szívélyes barátunkat tudósítsuk, amiként az a bennünket összefűző testvéri és rokoni kötelék szerint illik. Egyáltalán nem kételkedünk abban, hogy házasságkötésünk szent művét a fentebb kifejtett okok alapján

50. nemcsak Ő Szent Felsége fogja jóváhagyni
/: miután az egész Fenséges Hesseni Ház vérrokonságba került
Ő Szent Felségével és szoros szövetségese lett :/,
hanem megerősítésképpen Kegyelmességed is
kinyilvánítja majd beleegyezését, s annál is inkább
55. gratulálni fog nekünk, mert ennek folytán boldog házasságunk
/: melyért az Úristennek örök hálával tartozunk :/
más közelálló barátaink tetszését is elnyeri majd,
s azt ők is megfelelőnek fogják ítélni.

- Magunkat további kegyeibe
60. szorgosan ajánlva, egyébíránt maradunk
Kegyelmességednek

Kölnben, az 1694. esztendő
szeptember 27. napján

szolgálatra kész testvére
Rákóczi Ferenc fejedelem
s.k.